

GORAN SUNAJKO I DARIO ČEPO (UREDNICI)

MIKO TRIPALO: OTVORENO DRUŠTVO

Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, 2017, str. 110

Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo djeluje od 2003. godine kao neprofitna udruga s ciljem „promicanja demokratskih ideja i vrijednosti u Hrvatskoj, ostvarivanja vladavine prava, poticanja europeizacije hrvatskog društva i politike, te pružanja potpore procesu ulaska Hrvatske u Europsku uniju“ (tripalo.hr). Centar ponosno nosi ime Mike Tripala, hrvatskog političara vjerojatno najpoznatijeg po svojoj ulozi u pokretu tzv. Hrvatskog proljeća ranih 1970-ih godina u Jugoslaviji. Nakon gušenja pokreta Tripalo se nalazi prisilno umirovljen, marginaliziran, te udaljen iz političkog i javnog života. U godinama koje slijede, osuđen na samotnu intelektualnu aktivnost, traži alternativu aktualnim jugoslavenskim političkim, ali i filozofskim principima. Jedan od najvećih utjecaja, čini se, nalazi u konceptu otvorenog društva Karla Poppera.

Nakon liberalizacije političkog prostora krajem 1980-ih, Tripalo ponovno stupa na političku scenu s liberalnim idejama i orijentiranošću na ljudska prava. Postaje očito koliki je utjecaj Popper imao na njega. U zadatku ne samo promicanja demokracije i njezinih vrijednosti, već i njegovanja Tripalove ostavštine, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo prošle godine izdaje „Otvoreno društvo“, knjigu koja se sastoji od bilježaka koje je Tripalo pisao čitajući „Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji“, Popperov političko-filozofski traktat. Time stavljaju na vidjelo izravnu vezu između Poppera i Tripala koja je do sada bila izgubljena u prašnjavim arhivima. Dodatna vrijednost je i u tome što s obzirom na datum nastanka bilježaka (sredinom 1970-ih) Tripalo donosi, iako do sad neobjavljenu, možda najraniju pisanu recepciju Popperove političke filozofije u Hrvatskoj.¹

Karl Popper, bez sumnje jedan od najvažnijih mislilaca prošlog stoljeća, utjecao je na širok raspon intelektualne misli – ne samo na filozofiju, već i primjerice na praktičnu političku misao. Iako ne izmiče toliko kategoriza-

1 Popper dobiva prolaznu pažnju u Srbiji 1960-ih i 1970-ih, u radovima npr. Zlatomira Miloševa, Koste Čavoškog, te posebno Staniše Novakovića, čiji nam je fokus na Popperovu filozofiju znanosti donio 1973. i danas aktualni prijevod „Logike naučnog otkrića“. U Hrvatskoj se Popper prvi put pojavljuje 1987. kroz kritički osvrt Antuna Vujića „Otvorena znanost i otvoreno društvo: Kritika filozofsko-znanstvenog programa Karla Poppera“. Tek u 1990-ima i kasnije nastupa ozbiljnija recepcija Poppera u sad već bivšoj Jugoslaviji, te „Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji“ dobiva prijevode u Beogradu, Sarajevu i Zagrebu.

ciji kao neki drugi filozofi, njegova misao je doista zahvaćala u gotovo sve filozofske podvrste, pa je zato teško ukazati na samo jedno područje gdje je dao svoj doprinos. Vjerojatno će ga mnogi poznavati kao krucijalnog mislioca filozofije znanosti, ali njegova integralna misao zalazi i u metafiziku, logiku, epistemologiju, pa i u političku filozofiju kojom se ovdje bavimo. Njegova epistemološka doktrina kritičkog racionalizma nije bila samo pitanje znanosti, već društvenog i političkog života općenito.

Njegovo glavno djelo političke misli je dvotomno „Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji“, pisano tijekom Drugog svjetskog rata te izdano njegovim zaključkom. Pod njegov kritički pogled dospijevaju Platon, Aristotel, Hegel i Marx. Popper suprotstavljajući svoj „kritički racionalizam“ njihovim „holističkim“ i „historicističkim“ doktrinama želi obraniti liberalizam koji u to doba nije bio toliko izvjesna stvar kao što se danas smatra. „Otvoreno društvo“, doduše, je djelo koje je privuklo danas već nepreglednu masu kritika, čineći Poppera, osim popularnim, i prilično kontroverznim misliocem. Ne mora se dugo tražiti čitatelje Poppera koji njegovu interpretaciju Platona i Hegela smatraju u najbolju ruku intelektualno nepoštenom, u najgoru demonstrativno netočnom. Marx ovdje nešto bolje prolazi, te Popper nudi kritike koje i danas njegovim sljedbenicima i proučavateljima ne bi bilo loše uzeti u obzir. Naravno, nije ni ona bez problema, a upravo ona čini odskočnu dasku za aktualne političke preskripcije.

Doista, kada Popper govori o slobodi, demokraciji i otvorenom društvu, teško se ne složiti s tim zdravorazumskim zaključcima. Međutim, kritičko čitanje ovog djela otkriva pukotine u Popperovoj filozofskoj metodi i misli, koje zajedno s njegovim dubioznim interpretacijama starih filozofa dovodi do potrebe da ponovno promislimo njegove konačne zaključke i prijedloge, pogotovo u vidu toga da one i dan-danas inspiriraju eksplicitne normativne baze političkog djelovanja. Primjer toga ćemo naći u ovoj knjizi.

Iako se Popper u svakom trenutku čini kao glavni lik ove knjige, u načelu bi to trebao biti Miko Tripalo, te njegova misao u refleksiji i suočavanju s Popperovom. Doduše, ulazeći s takvim očekivanjima čitatelj završava pomalo razočaran. Tripalo doslovno prati strukturu Popperovog traktata, poglavlje po poglavlje, te ukratko prepričava njegove riječi. Rijetko kad dodaje vlastite komentare, i to je obično u obliku usputnih fusnota od par riječi čije je značenje teško razaznati. Ono što na površini imamo je zapravo prepričavanje Popperovog „Otvorenog društva“. Naravno, moglo bi se pažljivim praćenjem Tripalovih naglasaka nešto izvući, no s obzirom da se čini da on većinom nekritički prihvaća (ako to uopće možemo tvrditi, jer je teško razaznati njegov stav) Popperove misli, često dolazimo do toga da Tripalo stavlja fokus na njegove najspornije dijelove. Štoviše, u ovoj destilaciji, manjkavosti Popperovog „Otvorenog društva“ lakše isplivaju na povr-

šinu. Stoga je kritički naboj koji slijedi usmjeren na Poppera onakvog kakav se on predstavlja u Tripalovim sažecima. Možda se čini nepravedno kritizirati preko sažetka (koji, uostalom, nikako nije neprecizan ili nedosljedan), no poanta je naglasiti neka pitanja i probleme koji se otvaraju u Tripalovom tekstu i koji su važni za kontekst njegovog pristupa politici.

Već kod Popperove interpretacije Platona postaje jasno da on ima tendenciju izabrati određene elemente filozofije i totalizirati ih na sve druge aspekte ne samo misli već i društvenih pojava. Uzimajući Platoneve metafizičke postavke on interpretira sveukupnost njegove filozofije koja kulminira u njegovoj političkoj filozofiji, koja onda ispada ne mnogo više od autoritarnog političkog projekta s ciljem stvaranja rigidne hijerarhije. Tu je već pokupio kritike ne samo radi loše interpretacije Platona već i zbog ekstrapoliranja metafizičkih ideja tamo gdje im nije mjesto. Time postaje jasna slabost njegovog shvaćanja pojma 'totalitarizma' – osim što postaje transepohalan, kao nešto što postoji od Platona, on ga također širi na bilo kakav oblik političke doktrine i poretka (Popper načelno ne razlikuje jedno i drugo) koji podrazumijeva nekakvu kolektivističku orijentaciju, u kakvom god modalitetu. Drugim prominentnim teoretičarima totalitarizma je jasno da je to primarno pojava 20. stoljeća, te kao što nam npr. pokazuje Hannah Arendt u svojim „Izvorima totalitarizma“, podrazumijeva puno više od nečega pod što bi mogao pasti svaki bezvezni autoritarni poredak. Također, Arendt daje bogat niz socioloških primjera za svoju analizu onoga što ona smatra zasad jedinim dvjema primjerima totalitarizma – Treći Reich i Staljinov SSSR. Popperu čini se, budući da ima tendenciju direktno prevoditi filozofiju u društvena pitanja, totalitarizam ne ispada puno više od idejnog konstrukta koji nema puno veze niti može zadovoljavajuće objasniti konkretne povijesne primjere društvenih poredaka koji bi eventualno pripadali toj kategoriji. Naravno, u čisto idejnoj sferi Popperova kritika još ima nekakvog smisla, no ipak nam je veći problem povijesno realizirani nego polemički totalitarizam.

Druga važna meta Popperove kritike, pored društvenog holizma koji nosi totalitarizam, jest historicizam. On ga definira kao teleološko razumijevanje povijesti, vjeru u neumitno povijesno kretanje ka nekom cilju. Prva meta je tu marksizam i njegovo predviđanje dolaska komunizma, što je u doba pisanja knjige bilo i više nego goruće i kontroverzno pitanje. Popperova kritika je ovdje sasvim konstruktivna i na trenutke briljantna, no u nekim njezinim postavkama uspijeva sam sebe zbuniti i naknadno zapada u nedosljednosti. Možda je Popper bio oprezniji od Tripala, no Tripalo nema problema s tim da karakterizira „otvoreno društvo“ (naspram „zatvorenih“, kakva su npr. autoritarna i totalitarna) kao povijesni cilj koji još nije nastupio, već se tek mora dogoditi (str. 31). Popper bi, naravno, odgovorio da on nema pretenzije tvrditi da je to povijesna neizvjesnost, ali ipak ima

određeno shvaćanje napretka koje nekako uvijek završava „otvorenim društvom“. To je, naravno, daleko od grube „whigovske povijesti“, ali pretenzija na univerzalizam je očita. Dodatno ostavlja taj osjećaj suprotstavljajući otvorena društva „primitivnom tribalizmu“, te „iracionalizmu“. A taj univerzalizam, čini se, leži u anglo-saksonskoj liberalnoj tradiciji. Popper jasno uviđa nepostojanje teleološkog smisla u povijesti, ali ipak nije uspio dovoljno cijeniti povijesnu kontingentnost da uvidi partikularnost svoje liberalne pozicije. Naravno, u trenutku kad je knjiga pisana taj je liberalizam doslovno bio u krvavoj borbi protiv autoritarizma, te je u duhu toga Popper formirao svoju reifikaciju liberalizma. To ga, naravno, ne opravdava, ali ni pobija, već kontekstualizira.

Sad je već jasno da je Popper preusmjerio na sebe svu pažnju sa Tripala koji je trebao biti junak knjige. No nikako ne smijemo zaboraviti druga dva lika ove priče, a to su urednici Goran Sunajko i Dario Čepo. Sunajko otvara knjigu dajući kratak prikaz ukupne Popperove misli, što je prijeko potrebno s obzirom na to da je njegova politička i društvena filozofija potpuno integrirana s njegovom epistemologijom, filozofijom znanosti, itd. Urednici se dalje pojavljuju u fusnotama Tripalovih bilješki, dajući povremena pojašnjenja pogotovo vezana uz pojavu drugih političkih filozofa i ideja u tekstu. Također na trenutke (ne svaki put kada bi ih se možda očekivalo) pokazuju da su svjesni raznih Popperovih 'mušica' (npr. da se njegovom ekstrapoliranju metafizike na društveno-politička pitanja može prigovoriti kao 'sociologizaciji filozofije'). Takav potez je sasvim dobrodošao pošto olakšava čitateljevu kritičku percepciju teksta bez da je izravno usmjerava (možda se zato ne pojavljuju toliko često?)

Knjiga završava Čepinim kratkim osvrtom na pojam civilnog društva, njegovo stanje u Hrvatskoj, te Tripalovu ulogu u njegovu stvaranju. Čepo smješta civilno društvo kao politički prostor smješten onkraj države, gdje se građani samoorganiziranjem upuštaju u kolektivnu akciju na širokom rasponu područja. Ono je neraskidivo vezano za demokratski politički sustav, gdje osim što služi kao korektiv državnoj vlasti, također služi promicanju građanske i demokratske kulture, gdje građani „uče i vježbaju“ kolektivno organiziranje i suživot. Čepo također pripisuje snažan normativni element prostoru civilnog društva – ono je orijentirano na prakticiranje tolerancije, kompromisa i postizanje širokih koalicija. Nije potrebno objašnjavati kako je Popperova ideja otvorenog društva ovdje ostvarila krucijalan utjecaj.

No ono što Čepu najviše muči je tzv. otmica koncepta civilnog društva od strane konzervativnih skupina u Hrvatskoj koje djeluju na istim principima mobilizacije i kolektivne akcije, ali ne poštuju načela tolerancije i kompromisa, već su partikularistički politički usmjerene, te čak prelaze 'granicu' civilnog društva prema političkom djelovanju usmjerenom na

vlast. Čepina zabrinutost se u jednu ruku našla na pravom mjestu u ovoj knjizi jer postavlja neka bitna pitanja Popperovoj ideji otvorenog društva i konceptu civilnog društva. U dobroj opservaciji liberalne tradicije, Popperov kritički racionalizam primijenjen na društvena pitanja zahtijeva da otvoreno društvo ostane otvoreno pluralizmu i razmatranju alternativnih pogleda i mišljenja. No podrazumijeva li to uključanje onih koji ne prihvaćaju sve postavke otvorenog društva? Čepo jasno ističe da civilno društvo ima „univerzalistički domet i ekskluzivnu realnost“, te implicira da gore navedenim konzervativnim skupinama koje ne poštuju normativne principe, ali ni neke opće granice tog prostora (poput miješanja s izbornom politikom), nije mjesto u civilnom društvu. Popper govori da je demokracija prostor slobode, ali dokle god sama demokracija ne dolazi u pitanje, kao i da je nemoguće antidemokratskim sredstvima boriti se za demokratske ciljeve. No nalazimo li se u paradoksu kada depolitizacijama i ekskluzivnošću branimo otvoreno društvo?

Popperova misao u „Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji“ nagoviještava neke prepreke koje će se tek kasnije manifestirati kao problemi liberalne misli. Smještanje nekih intraktabilnih političkih prijepora s one strane 'razumne' politike, ne samo da se ograničava eksplanacijski potencijal, već s vremenom stvara goruću potrebu da se načelno otvorena, tolerantna i inkluzivna liberalna demokratska politika suoči s pitanjima svoje pretpostavke univerzalnosti koja na sebe navlači kontradikcije kako unutar svoje doktrine tako i vanjskom djelovanju.

Taj problem se tek nazire u ovoj knjizi i ne nudi nekakve naznake raspleta. No to nismo ni mogli očekivati. Na trenutke se čitatelju čini da ovo kratko djelo pati od pitanja svrhovitosti – s obzirom da Tripalo ne radi mnogo više od sažimanja Poppera, sigurno možemo naći bolju sekundarnu literaturu, ili još bolje, čitati samo „Otvoreno društvo“? No stavljanje u kontekst Tripala kao jedne od najvažnijih figura liberalne i demokratske politike u povijesti Hrvatske, kao i vezanje uz pitanje suvremenog hrvatskog civilnog društva daje priliku za trenutak meditacije o Popperovoj misli i njezine relevantnosti za suvremenu (hrvatsku) politiku. Niz pitanja i problema otvara se u ispreplitanju ovih tema, te iako knjiga nema prostora da odgovori na njih, njihovo joj postavljanje donosi vrijednost samo po sebi.

Leon Cvrtila